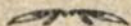

ВІКТОР АНДРІЄВСЬКИЙ.

„Значіння полтавського бою для української державности“.

ПРОМОВА НА УРОЧИСТІЙ АКАДЕМІЇ 10. ЛИПНЯ 1927 Р.
В 218 РІЧНИЦЮ ПОЛТАВСЬКОГО БОЮ В УКРАЇНСЬКІЙ СТАНИЦІ
ПРИ М. КАЛІШУ.

ВАРШАВА 1927 Р.
НАКЛАДОМ „ТАБОРУ“.

ВІКТОР АНДРІЄВСЬКИЙ.

„Значіння полтавського бою для української державности“.

**ПРОМОВА НА УРОЧИСТІЙ АКАДЕМІЇ 10. ЛИПНЯ 1927 Р.
В 218 РІЧНИЦЮ ПОЛТАВСЬКОГО БОЮ В УКРАЇНСЬКІЙ СТАНИЦІ
ПРИ М. КАЛІШУ.**

**В А Р Ш А В А 1927 Р.
НАКЛАДОМ „ТАБОРУ“.**

Copyright by editor Varshava.

„Значіння полтавського бою для Української державности“

Промова на урочистій академії 10 липня 1927 р. в Українській Станиці при м. Калішу.

„Всі покою щиро прагнуть,
А не в еден гуж тягнуть,
Той на право, той на ліво,
А все братя, тото диво.
Не маш любви, не маш згоди
Од Жовтої взявши Води,—
През незгоду всі пропали
Сами себе звоювали...“

Високоповажані Пані і Високоповажані Панове!

Отсі слова з пісні, що зложив блаженної пам'яті гетьман Іван Степанович Мазепа повинен був би поставити як епіграф кожний, хто хотів би написати політичну історію України не тільки від Жовтих Вод до Полтави, але і від смерті українського Князя Ярослава Мудрого аж до наших днів.

Справді, чим пояснити те, що сорокміліоновий дуже працьовитий, здібний і відважний нарід український, який живе на текучій медом і молоком пребагатій на природні дари землі при теплому морю, сьогодні не то що не має своєї держави, а пошматований на части, бідний, голодний і [нешасний тягне тяжке ярмо чужинецького панування? Чим маємо пояснити усі наші біди й нужди — занепад матеріальний, культурний і моральний, як не вічними внутрішніми чварами, коромолою і ненавистю взаємною, отою проклятою внутрішньою „незгодою“ нашою, през котру всі ми

пропали, пропадаємо і колись певно остаточно пропадемо, коли не прийдемо самі, або хто не приведе нас до так бажаної і потрібної нам згоди?

А вже що до подій полтавських, сумну й поважну річницю, котрих сьогодні ми обходимо, то се твердження гетьмана Мазепи найбільше справдилося як раз тоді і виявило політичну мудрість та прозорливість блажен. пам'яті гетьмана: головне „през незгоду“ й полтавський бій став тим переломовим пунктом у нашій історії, з котрого почалися пізніші й сучасні біди народу українського.

Та не всі мають що до того висловлений погляд. Деякі історики не тільки російської школи, але й школи малоросійської як то напр. Костомаров та Лазаревський — ба навіть українці тої міри як П. Куліш уважають, що Полтавський бій приніс нам позитивні наслідки, тому що ніби він спричинився до визволення черни української з під тяжкої економічної залежності її від української старшини й спричинив нас до „великої“ російської культури. Мазепа ж на такий русско-малорусський погляд був либонь політичним авантюристом та зрадником не тільки перед царем московським, але й перед власним народом, бо за князівську собі корону ті інтереси народні він свідомо ніби знехтував і продав.

Стоїмо отже перед питанням иншого порядку, а власне: Чи „малоросійський“ народ є лише етнографічною масою, котра усе дбала, дбає і надалі може й повинна дбати лише про свою матеріальну вигоду — інтереси клясові, а чи Україна була, може і хоче бути самостійною державою, [в котрій українському народові, або нації українській приналежать суверенні права?

Стоючи на сій другій точці погляду, я й хочу перед Вами освітлити значіння полтавських подій, наскільки мені то дозволять мої скромні сили.

З тої ж точки погляду і в першу чергу я дозволю собі розв'язати питання, чи справді Мазепа був „зрадником“ і чи ту „зраду“ свою міг він обминути, та що з того як би він її обминув вийшло?

На мою думку до вчинку гетьмана вже давно перли

його обставини, а боротьба Карла XII з Петром I була лише остаточною конечністю, що на той вчинок Мазепу примусила. Найсамперед обминути своєї й народу свого участі у війні, котра велася тоді між Швецією й Московщиною він ніяк не міг. Ся велика боротьба, що велася за володіння Балтійським і Чорним морями і котра зветься Великою Північною війною була охопила тоді пів Європи, тяглася більше як двадцять літ і могла довершитися лише остаточною перемогою одної з воюючих сторін. Вона нагадує останню світову війну по її силі, розмахові і наслідках, вона захопила держави, звязані з Україною найближчими й найтіснішими зв'язками, отже годі тай фактично неможливим було ухилитися від неї і не самому тільки Мазепи разом із його народом.

Але, змушена обставинами на чий же бік мала стати тоді Україна? Чи на бік могутньої, на цілий світ славної останніми перемогами її геніального воїownika короля — Швеції, що мала за собою давні традиції європейської високої культури, а чи на бік Петра I, хоть смілого й відважного, але всеж малокультурного голови півдикого народу, який губився у близьких до Азії багнистих та лісистих просторах і творив велику обшаром та знану зі своєї дикости державу Московську? Під тим зглядом, як і під натиском інших обставин зовнішнього порядку (союз із польським королем Станіславом Лещинським, котрий король усе пропонував гетьманові, традиційна ворожа політика Туреччини до Москви й инш). Мазепі не лишалося ліпшого вибору, як стати при боці Європи проти Азії, тим більше, що й обставини внутрішнього життя на Україні не давали иншого виходу.

Сам цар Петро не дурно звав „ізмінниками“ усіх до одного гетьманів українських, починаючи від Богдана Хмельницького: мав рацію, бо дійсно кожний із гетьманів у тій чи иншій мірі робив або намірявся зробити те, що вчинив Мазепа і то не з якої инчої причини, як тільки через політику, котрої весь час і незмінно держався московський уряд, починаючи від Переяславської угоди і котрої не хотів і не думав він змінити ніколи, як не думають того робити

й теперішні російські спадкоємці царів Олексія Михайловича та Петра Олексійовича.

Зрадлива політика московського уряду виявилася вже при підписанню Переяславського договору в січні 1654 р. Договір сей, без огляду на персональну унію Москви й України, забезпечував останній цілком суверенні права (єдналися ж „як вільний з вільним і рівний з рівним“). Україна мала право навіть самостійних зносин із чужоземними державами. (Деж теперішній советський ніби „самостійний“ Україні до таких прав?!...). Лише у війні гетьман мав допомагати військом своєму союзникові — цареві і навпаки. Внутрішню ж самоуправу на Україні забезпечувалося пунктом, по котрому на землі козацькій не сміли перебувати ні московські урядники ані московське військо. Гетьман присягнув на ті умови, та не присягнув цар. І зрозуміло чому: бо ніколи не думав тих умов додержувати! Се ясним стає, коли взяти на увагу, що значила в ті часи присяга на хресті й євангелії взагалі, особливож для фанатично релігійного народу московського. Усякі писемні договори могли тоді, як і тепер, мати вартість „шматка паперу“, та не те присяга: з нею було звязано не тільки особисту честь присягнувшого, але і його щастя та добро на сім і на тім світі. Цар не хотів присягати ложно, і се зрозуміли й дальновидніші українці: ні київське духовенство, а ні запорожці на чолі із кошовим Єсірком не схотіли й самі присягати цареві, як і взагалі не хотіли тої політичної злуки.

Зараз же [по підписаню договору цар показав як він його буде й хоче додержуватися: у Києві оселяється московський воевода Бутурлін із п'ятьома стрільцями, і з того часу добровільно воеводи московські не покидають своєї „союзниці“, хіба їх вигоняє збройною силою той чи инчий „зрадник“ — гетьман.

До чого йшла московська політика зрозумів і сам великий Богдан: не минуло й трох літ по злуці, як він заключає умову зі Шведським такиж королем Карлом X — Густавом і Семигородським князем Ракочієм. А по тій умові вони разом мали воювати проти Москви і за самостійну Україну. Лише смерть не дала здійснити його плянів першому Мазепинцеві,

що звався Богданом Хмельницьким, а як би не смерть, то може б йому проти Собора Св. Софії у Києві сьогодні стояв пам'ятник від єдиної й неділимої України або... його першого проклинали б по церквах малоросійські архиєреї!

Наступник Хмельницького!—гетьман Виговський, людина великої освіти й політичного розуму, не бачить инчого виходу як поновити союз України з її давнім протектором — Польщею і робить се по Гадяцькій умові (не минуло ще й пяти літ по умові Переяславській!...), а ся умова Гадяцька забезпечує повну політичну незалежність „Великому Князівству Руському“. Правда, союз із Польщею серед „черні“, з огляду на недавні традиції, тоді не міг бути популярним, і вже Виговському приходится воювати проти перших земляків-малоросів: Пушкаря, Золотаренка, Цецюри й инших. Зате освіченіша й культурніша старшина уся була на його боці, та видно, що й козацтва немало, коли він міг учинити москвіям таку парню як при Конотопі.

За Виговським були на Україні різні правителі, але майже кюжний із них, хоть на початку свого гетьманування може москвофіл, під кінець ставав „ізмєнніком“-Мазепенцем, ставав, бо до того його змушувала Москва.

Так напр. Брюховецький, що сам себе звав „холопом Єво Царскаво Величества“, найбільший демагог (крім сучасних розуміється) із українських володарів робить усе можливе й неможливе, аби тільки приподобатися Москві. Він їздить до Москви раз-у-раз із ріжними „челобітними“. Він сам просить московських воевод на Україну, він віддає Москві ріжні оренди й „откупа“ на Україні, нарешті жениться сам із московською княжною Долгорукою. Словом у його льояльности до Москви годі комусь його перевисшити—навіть теперишньому членові К.П (б.)У! За те своє „холопство“ дістає він навіть боярський чин. І щож? Сей самий московський підніжок в кінці примушений підняти повстання проти своєї протекторки — змушений є тою самою черню, котрої любови він колись запобігав усякими засобами, а тепер за всяку ціну мусить уникнути її справедливої ненависти через господарство на Україні його московських приятелів!

Блаженної пам'яті гетьман Петро Дорошенко, щоби

спекатися московської опіки рішився на крайній крок: політичний союз і підданство під протекторат Туреччини. По вдалих війнах із сусідами і тими малоросійськими землячками, що гнули шию під ярмо царя „московського-православного“ він по Бучацькому мирові вже осягає незалежності України. Тоді Москва висуває проти нього свого кандидата — Демка Многогрішного, щоби братовбийчою війною ослабити й покорити собі під нозі свого православного брата Українця. Сей Демко у своїм верноподданіческом лизолубстві здається, що дорівнює „холопові Єго Царского Величества“. Він відмовляється від права власної закордонної політики, він сам просить і наставляє скрізь по Україні царських воевод, приймає як охорону собі московських стрільців і т. д. і т. д. Але ніяка служба й „верноподданство“ не може задовольнити його московських панів, і в розпачі у нього виринають такі слова про його ненажерливого володаря: „цар нас не шаблюю брав — ми по власній волі до нього пристали, а як йому наша служба не до вподоби, то ми й инчого собі знайдемо господаря“! За такі думки і по доносові ще більш „верноподданих“ землячків-малоросів йому доводиться кінчити своє справді многогрішне життя у Сибіру.

Його наступникові — Самойловичові, здається, вже нічого не можна було закинути: при ньому остаточно піддано українську церкву московському патріархові, він із московським військом воював проти „ізмєнника“ Дорошенка, щоб із московських рук дістати собі булаву, він морив козаків у кримському поході, щоби прислужитися царевні Софії та здобути військові лаври її улюбленцеві Голіцину. Та й що ж із того? Щоби виправдати себе за свої невдачі у кримському поході, Голіцин їх по простоті валить на голову свого підвладного і товариша по зброї — малоросійського гетьмана і за власні вини й нерозум засилає його тудиж таки на Сибір, куди від недавня не заростає доріжка, якою возять з України тих, що колись до Москви приставали як вільний до вільного, а тепер — „ізмєнников“, усякого роду холопів Є.Ц.В! Звичайна московська подяка за „верноподданіческую“ службу!

Той же Голіцин, скинувши Самойловича не мав кого

ліпшого вибрати як Івана Мазепу і настановив його на гетьмана (на річці Коломаці коло Полтави) на ганебних для останнього умовах. Після коломацького договору, що містив у собі 22 пункти цілком обмежено статі Богдана Хмельницького; автономію (де вже говорити про самостійність!...) України зведено майже на нівець, а щоби найпевніше забезпечити собі владу над Україною, Москва тим договором заводить такби сказити обмосковлення крови української: наказує новому гетьманові, аби він дбав про мішані подружжя між обома народами (видно, що самі українці тоді мали до того ще велику відразу!...).

І новонастановлений гетьман вірно держиться своїх приречень: несе службу Москві як може і чим може, а найбільше — кровю свого народу. Він веде безконечні війни за Москву і для Москви, але своїм коштом. В другому кримському поході його начальник і пан Голіцин між инчим руйнує Самарський український монастир і люто мордує ченців за їх прихильність до запорожців. За Озівський похід і блискучі операції свого війська гетьман є ушанований від царя найбільшою нагородою: орденом Св. Андрія Первозванного, що його крім гетьмана має лише сам цар. При початку великої Північної війни гетьман є очевидно по боці свого повелителя й особистого приятеля — царя Петра. Українські козаки своїм коштом, як і звичайно, відбувають похід у Лівонію. Звідти вертають обдерті, голі й люті на москалів за те, що ті не тільки їх облупили як могли, але й поводитися з ними як із скотиною. Зате гетьман дістає ордер білого орла від Петрового союзника польського короля Августа. Щоби догодити цареві й прислужитися його союзникові, Мазепа рішається навіть на крайній вчинок: арештує і відправджує у Москву фастівського полковника Семена Палія, котрий стоїть на перешкоді московсько-польському союзові. Цар усе то приймає як належне. Українськими людьми розпоряджає як своїми власними: обіцяє королеві Августові 60.000 українського війська на допомогу. На Україні економічна руїна, людський плач не вгаває від отих постійних війн та здириства московського. А дотогож гетьман, щоби не допустити людей на Запорожжя і з наказу царя заздалегідь поставив

кріпости по річках Орелі й Самарі, чим остаточно стягнув на себе ненависть запорожців і черни. Щоби не лишитися самому і витворити прихильну до себе верству, гетьман підносить вищу старшинську клясу: обдаровує її маєтностями й заводить щось в роді легкої панщини. В той же час дбає про культуру й освіту народню: Київську академію підносить на рівень західно-європейських університетів та перетворює Чернигівський лицей у вищу школу. Щоби прихилити до себе духовенство, будує власним коштом церкви (аж шість!), обдаровує щедро монастирі, складає жертви на Гріб Господень. Підносячи культурно й економічно вищу старшинську верству, гетьман думає в ній придбати собі відданих співробітників і витворити міцну клясу, яка дасть основу для будування держави Української. І в дійсности він до деякої міри осягнув своєї мети, але лишень до деякої міри, бо ненаситну пельку деяких наших „землячків“ годі запхати — їм усе мало: в жадобі своїй вони загарбалиб цілий світ!

Тепер чути докори Мазепі за ту „клясову“ політику: власне її уважає дехто за причину його неуспіху. Але, коли взяти на увагу тодішні обставини й соціальний устрій сусідніх держав, де панувала в той час не така м'ягка економічна залежність поспільства як на Україні, а цілковите рабство (Московщина, Польща, Туреччина), то в стремлінню Мазепи утворити у себе соціальний лад, в кожному разі далеко ліпший ніж у сусідів, аби дати міцні підвалини дальшому державному будівництву, годі вбачати щось аномальне або злочинне. Не міг же він бути соціальним новатором на зразок теперішніх комуністів, щоби вводити таку соціальну „справедливість“, яка не могла відповідати тодішньому економічному й громадському устроєві довкола. Такі новаторства могли мати хіба той результат, який вони мають тепер у „наймодернішій“ по соціальному устроєві державі — у советській Росії. Гетьман був замудрий, щоби ради скороминучої любови „народу“, звести той нарід до остаточної економічної руїни і злиднів!

За усе те й справді „народньою“ любов'ю він не тішився. Чернь ненавиділа його як протектора й заступника ним же

утворених „дуки“, на яких вона мусіла працювати і котрі все більше захоплювали собі землі:

„Гей дуки ви дуки!

За вами поля і луки:

Ніде нашому братові — козаку нетязі

Стати й коня попасти...”

Та не можна сказати, щоб і „дуки“ були задоволені гетьманом. Його москвофільська політика видимо вела до чим далше то більших обмежень політичних прав України, а тодішні „дуки“ були настільки мудрі (не так як тепер), що розуміли те, що зі знищенням політичних прав їх краю втратять і вони самі свої привилеї економічні. Се так би мовити „клясова“ сторона справи. Але ж певно, що й поза тою стороною „дуки“ мали й серце і патріотизм, котрого тепер відмовляти усяким „дукам“ („буржуям“ теж) стало ознакою „демократичности“ і доброго тону серед деяких наших патріотів.

Так отже оті звичайні людські почуття не давали тодішнім українським „поміщикам“ спокійно дивитися на те, як їхню батьківщину і туж таки „чёрнь“ у першу голову, плундровано й нищено москалями. А творилися тоді на Вкраїні страшні діла: було щось подібне до теперішнього „рабоче-крестьянского“ раю.

— „Люде, що приїзять із Гетьманщини жаліються, що москалі там людей бють, крадуть, грабують, хапають дітей і завозять у неволю в Московщину“...—

Так пише до Мазепи кошовий Гусак та просить гетьманової оборони від москалів бідним людям українським. Характеристично, що й тоді вже Москва не гербувала ніякими засобами, щоби витворити з роду козацького яничарів: для того вона навіть крала дітей!.. Тепер їм дають стипендії в пролетарських школах і заманюють до „комсомолів“. З часами переминюються засоби, але не суть річей!..

Та годі було вплинути на гетьмана: його москвофільська політика була тверда й непохитна. І за неї ненавиділо його поспільство у першу чергу, бо власне та політика була причиною матеріальної руїни народу. Ось як представляє думку того народу про себе сам гетьман у своїм листі до царя:

— „На Україні зіло отпадало серце од великого государя — і там говорили, що не буде у нас добра, поки сей гетьман живий буде, бо сей гетьман одно з царем розуміє: цар на Москві своїх людей губить і в ссилку засилає, а гетьман до умаленія Україну приводить... для того он часто на Москву бігає, щоб там науку брать, яким то способом сей народ згубити“...

Ті часті поїздки гетьмана до Москви робили його взагалі дуже непопулярним серед усіх верств населення. От напр. один із оборонців черни, (до речі зі стану старшинського) — на прізвище Петрик — так характеризує перед запорожцями Мазепу:

— „Його душа в Москві, а тут тільки тінь“... —

Тож і старшина не могла лишатися рівнодушною ні до такого порядку річей на Україні, а ні до того, хто був безпосередньою причиною і головним винуватцем такого лиха. Чим далі то все голосніше лунали протести незадоволеної старшини. Вже незадовго перед полтавськими подіями, нпр. старшина збирається у миргородського полковника Данила Апостола, там перечитується Богданові пакти і до Мазепи йдуть такі скарги:

— „Як за блаженої памяти Богдана будемо вічно Бога молити..., так і кости твої прокленемо за те, що запряг ти нас у ярмо московське“...

А щож сама Москва? Вона вела свою незмінну політику: „розділяй і наказуй!“... Чернь українську вона підюжувала проти старшини (говорячи модерними словами: „боронила український пролетаріят проти української буржуазії“), а старшині сам й через гетьмана роздавала землю (українську, розуміється,) та віддавала в роботу „поспільство“ („годувала буржуазію коштом бідніших і безземельних селян“)... А в кінці цілком досягла отої проклятої „незгоди“ нашої, през котру мусіли разом і чернь і старшина українська попастися у московську лапку!

— „Полно вам блядіни даті хохли то сваї вверх паднімать, уже ви у нас в мешке!“ — з повним правом говорив один із московських урядовців на Україні (Левашов у 1702 р.)

І сам гетьман нарешті се побачив і зрозумів, тим біль-

ше, що Москва навіть і не вважала за потрібне критися надалі із своїми замірами.

Цар уже двічі наказував гетьманові підлягти під командування Меньшикову. Цей же Меньшиков радив йому „расправиться с „врагами“, розуміючи під ними незадоволену на московську політику старшину. Нарешті й те не було тайною для Мазепи, що цар мав випросити для нього титул князя римського, а за те відібрати від нього булаву й передати тому ж Меньшикову.

От серед якого внутрішнього положення на Україні застала велика Північна війна гетьмана Івана Степановича Мазепу. Щож чекало його коли б він лишився при боці Петра? Очевидно, що доля Брюховецького: він був би лишився сам — і без народу, і без старшини, усіма зненавиджений, але з перспективами князівської корони для себе... від Московського царя!

Чи можна ж тепер говорити і то з таким авторитетом і певністю, що Мазепа „зрадив“ царя і то для особистих вигод?..

Для чого він „зрадив“ видно хоть би із його присяги, котру він ізложив перед своїм довіреним і другом — Пилипом Орликом на хресті з часточкою животворного дерева:

— „Я кличу Всемогучого Бога за свідка і заприсягаюсь, що не ради своєї користи, не ради високої пошани, не за-для багатства або інших примх, а за ради усіх вас, що під моїм урядом і регіментом єсте і для жінок і дітей ваших, для загального добра матері нашої — бідної України, для користи усього війська запорожського і народу українського, для збільшення і розвитку військових прав і вольностей, хочу я за помічю Бога так зробити, щоби ви з жінками і дітьми вашими і край рідний з військом запорожським не загинув а ні під Москвою, а ні під Шведами“...

Отся присяга восьмидесятилітнього старця, що одною ногою вже в могилі стояв, свідчить про його дійсні заміри ліпше ніж які будь теперішні міркування яких будь істориків.

Про тіж заміри його свідчить і умова, котру він разом із запорожцями запропонував у Будищах королеві шведському і яку король прийняв. Після сеї умови Україна мала

творити цілком незалежну державу під протекторатом Швеції. А що Швеція ліпше й певніше додержалаби своєї умови з козаками ніж Москва, про се свідчить хоть би й той факт, що Карло XII у найгіршій своїй скруті не покинув Мазепи і не згодився на його видачу Петрові за найбільші обіцяні вигоди. Зрештою зі Штокгольмом легше було б говорити ніж із Москвою, тай лежить він далеко за холодним морем і... Сибіру не має коло себе!

Чому ж не вдалося Мазепі здійснити його плян, хоть задуманий він був, як то показується, геніально?

Дехто ставить у вину гетьманові, що він запізно став переводити в діло свої заміри. Але се неправда, бо ще перед чотирма роками (в 1705 р.) він навязує зносини з Польщею і Швецією через княгиню Дольську. А в році 1707 він уже пропонує королеві польському Станиславу, щоби той із Шведами зараз же рушив на Україну, обіцяє вирізати 7.000 московської залоги та збудувати на тих трупах для Шведів міст через Дніпро. Не його вина, що його раду виконано аж на рік пізніше, коли московське військо залило вже Україну. Крім того, коли Карло й рішився йти на Москву, то Мазепа направляв його власне на Москву і був дуже сердитий за те, що Карло повернув на Україну. (Шведський полковник Піппер поясняє се кончею, бо Москалі, відступаючи на Москву, після свого одвічного звичаю, все плюндрували й нищили по дорозі, так що годі було знайти фуражу й харчів шведам). Та, коли король повернув на Україну, то й не завівся. Гетьман наготовив (йому чи собі) харчів, фуражу і військового припасу у Стародубі, Чернигові, а в Батурині, то крім того щеї артилерію (42 гармати).

Знов не Мазепина вина, що Карло запізнився, і москалі заняли ті кріпости з усім, що там було не для них приготовлено. Правда, тут уже починаються невдачі з причини нашої „незгоди*: наші землячки-ренегати, щоби прислужитися цареві, ради того „лакомства нещасного“, нищать в міру своїх подлих сил роботу гетьмана.

Треба сказати, що вже давно „землячки“ рили під гетьманом (як і звичайно під кожною владою звикли рити, коли вона є українська) і то у свій звичайний спосіб — доносили

у Москву. Серед таких „патріотів“ найбільш уславився генеральний суддя Василь Леонтевич Кочубей. Перший свій донос він зробив і ще у 1707 р., а другий — рік пізніше, разом із полтавським полковником Іскрою. Що то за птиця був отой Кочубей свідчить про нього хоть би те, що вже за двадцять літ перед його славними вчинками запорожці домагалися від Мазепи, щоби він скарав Кочубея за його здирства і знущання над людьми. Сей „патріот“ дер із живого й мертвого, аби набити собі кишеню, і справді уважався за одного з найбагатчих людей. Але тим не задовольнив своїх „клясових“ інтересів — йому бажалося ще булави. Се є характеристичним як для наших „землячків“, так і для тих, хто хоче довести, що Петро з його прибічниками визволяли чи думали визволяти бідних українських людей від гніту старшинського. Василь Кочубей як раз був би визволив!...

Мазепа поступив із „землячком“ по джентльменськи (не так як стараються його представити московські історики й поети в роді Пушкіна). Він попередив Кочубея через його свата Данила Апостола, щоби доносчик тікав куди і спасав тим своє життя, бо цар велів його скарати (Мазепиними руками очевидно, після московської політики: нищити українців їх власними руками!).

І той справді пустився тікати в Крим, але дорогою попався до рук свого спільника — москаля Осіпова, що приймав участь у доносі разом із обома шановними нашими землячками. Сей Осіпов, надіючися тим спасти свою шкуру й перепровадив земляків цареві, а сейс віддав їх на страту Мазепі.

Але на сій партії „патріотів“ діло не стало: чим далі то все більше являлося їх наслідувателів. Тепер дорікають Мазепі, що він дуже крився із своїми плянами. А щож мав він робити, зважаючи на земляків? Таж тоді на Україні працювала своя Ёго Величества контррозвідка і чрезовичайка, що подібно теперішній — пролетарській не тільки відкривала компльоти, але й сама фабрикувала їх, аби запобігти українському сепаратизмові. Чи мав же право гетьман ризикувати не тільки своєю головою, але й головами своїх однодумців?

Його обережність у сім разі була не тільки цілком зрозумілою, але й доцільна та корисна для справи.

Так от іще пара славних землячків-патріотів із „птенцов Петрових“ з їх верноподданіческою подлістю на зразок.

Коли Мазепа передався до шведів, то лишив свою резиденцію Батурин під охороною полковника Чечеля. Меньшиков, облягши Батурин, пропонував містові аби піддалося. Але залога категорично відмовилася, волюючи вмерти як віддатися на ласку москалів. Взяти приступом твердиню було годі, а облогу місто могло видержати скільки місяців, бо мало доста припасених харчів. Меньшиков лікті гриз зі злоби, бо діло було дуже спішне. Шведи от-от мали надійти. Тоді преславний наш землячок Іван Ніс (із старшини) пропонує москалеві за „умереное вознаграждение“ провести його через потайний хід, який сему патріотові є відомий. Ту пропозицію прийнято очевидно з „благодарностью“ і, без огляду на славу оборону тайника, в котрій вславився батуринський діякон із дочкою — місто взяли москалі. Що вони з ним зробили, годі навіть уявити собі людині, що московських звичаїв не знає: оборонців — Чечеля й полковника Кенігсена мордовано в страшний спосіб. Остатнього навіть уже мертвим! От що пише про ті славні подвиги москалів історик Фріксель:

„— Всіх городян без розбору полу чи віку перерізано; це у звичаях безчоловічних московитів... Меньшиков велів привязувати до дощок трупи старшин козацьких і пустити по ріці Сейму, щоб вони подали і другим звістку про погибель Батурина...“—

От таке то вчинив царський генерал з „ізмінниками-Мазепінцями“! До його подвигів, в історії безпримірних, можна прирівняти хіба не менше славні подвиги пролетарського генерала Муравйова у Києві в січні місяці року Божого 1918, коли сей оборонець пролетаріату в той же спосіб вирізував без розбору полу й віку „ізмінников-Петлюровцев“.

А от іще славні діла ще одного землячка.

На весні 1709 року, запорожці розбили під Сокилкою царського генерала Рена. Тоді розлючений цар посилає своє військо на чолі з полковником Яковлевим, щоби помститися на запорожцях і наказує йому зруйнувати Чортомлицьку Січ.

„Ой з-за гори з-за лиману вітер повіває
Кругом Січі—Запорожжа москаль облягає...“

А хтож то веде того москаля? Хто йому дорогу показує до Січі? Хто-ж як не землячок?... Із старшини ж таки, тай сам колишній кошовий, а на призвище приснопамятний Галаган Гнатко. Кілька сот запорожців через непорозуміння вийшли з Січі (принявши москалів за своїх союзників татар, яких саме чекали), а побачивши свою помилку хотіли битися до смерті з ворогом. Тоді землячок разом із Яковлевим уговорює їх і улещує, аби зложили зброю і піддалися більш як у десять раз дужчому ворогові. Обидва присягають, що випустять запорожців на волю, аби лише не було різні. Ну як таки не послухати свого чоловіка: чей же совість має він, коли не козацьку, то хоть людської трохи? І запорожці повірили присязі земляка. Ой не треба було няти віри харчизові! Як можна вірити ренегатові, та ще й українському? 92 Гірших здається на цілому світі немає! Коли запорожці зложили зброю, то москалі учинили такий погром у Січі, що його змалювати не в силі хоть як багата художня фантазія:

— „... Шатнулися по курінях запасу шукати,
А московська вся старшина церкву грабувати.
Беруть срібло, беруть злото шей воскові свічі,
Зостається сам кошовий з писарями в Січі...“

Так оспівує події зложена бідними запорожцями пісня. Але се малюнок дуже блідий. Дамо слово самовидцеві. Ось що пише кошовий Стефанеко в листі до Івана Скоропадського:

— „...тое учинилося у нас у Січі, где по присязі Галагановій і московській, товариству нашому голови луплено, шиї до плахи рубано, вішано й інші тиранські смерті задавано, а надто, що і в поганстві за древніх мучителів не поводилося — мертвих із гробів многих не тільки товариства, но і ченців откопувано, голови оним утинано, шкури луплнено і вішано...“—

Чи не „доблестние подвігі російскаво христолюбіваво воінства“? Простодушний Стефаненко з дива не може вийти,

що москалі вигадали такі муки для ненависних „хахлов“, на які не вистарчило фантазії навіть і в „поганстві за древніх мучителів“. Жалко, що небіжчик кошовий не міг дочекати до славної перемоги над хохлами русскої пролетарської „красної“ армії на станції Крутах: він переконався би, що наслідники Яковлева й Галагана спромоглися ще на ліпші вигадки — прецінь з часом удосконалюється всяка творчість, навіть катівська!

Так отже прошу судити, Високоповажані Пані й Панове, чи при роботі отаких „землячків“ як Кочубей, Ніс, Галаган, і то з пригрітої Мазепою старшини легко було воювати гетьманові? А щож так званий „народ“ — ся опора й підвалина кожної державної роботи? „Народ“ — усе й рівно однаковий, особливож наш народ „малоросійський“, що є здавна славний своєю „малоросійською шатостою“. Сю свою „шатость“ у критичні хвилини історії він найліпше уміє виявити. Мазепу „народ“ ненавидів уже із причин згаданих. У „народніх“ піснях гетьман називається не инакше як „пес“, „проклятий“, „плут“ і т. п. епітетами. Які ж були політичні ідеали того народу? Ніяких! Цілу увагу народу звернуто на інтереси „клясові“. І у своїй темноті він інших ідеалів не має, а після московської політики підюжування проти своєї ж, тільки багатшої верстви той не повинен мати:

„... не позволяйте із України
До віку некрутів брати,
А ні некрутів, а ні подушного,
А ні якої плати...“

От і усі ідеали, які народ висловлює, звертаючись до царя устами свого улюбленця Семена Палія у зложеній про нього пісні. „Земелька“ для козаків-нетяг, знесення податків та некрутщини, і от тоді має наступити райське життя! Такі ідеали не тільки двісті літ тому керували нашим народом. Щож до політичних свобод і державної незалежності — таж то очевидно цілком непотрібна, а може й шкідлива вигадка якоїсь старшини, чи там „поміщиків“, а чи „буржуазії“ української! Аби тільки кишка „народня“ повна бу-

ла! А вже ж за тую кишку так дбають, так солодко про неї промовляють тай ніхто ж инший як сам цар (чи народний комісар) московський. Історичний досвід, народом скоро забувається, і на завтра народ знова охоче вірить солодким обіцянкам, хоть іще вчора на них боляче попикся!

Так от і тоді. З тої ж причини частина „народу“ пішла за царем і поборювала „пса“ й „плута“ Мазепу. До таких належав найбільше теперішній Гадяцький повіт (Гадяч, Веприк). Повіт Кобеляцький, от як Келеберда, Маячка, Нехвороща, Царичанка, Переволочна, стали при боці запорожців і билися з москалями та помагали шведам чим могли, а найсамперед харчами. За те їх спіткала доля Чортомлицької Січі. Нарешті найрозумніші з народу, так ті вже й тоді додумалися до „невтралітету“! Зіньківські мужики замкнулися у Зінькові тай оголосили, що вони ні за кого, а сами по собі — мовляв би Зіньківська неутральна республіка. Прямо так, ніби в достопамятні дні 1919—20 р.! Ніби теперішні наші люде, теперішні села! Ніби й не минуло з того часу 210 літ! Скажіть же, що можна було зробити із таким народом? Чи не маєж тричі правди блаженої памяти гетьман Мазепа, навчаючи що ми „през незгоду всі пропали самі себе звоювали“?

А до того шей московська політика добре таки спричинилася до нашої загибелі: вона усе була не тільки однаково тверда що до „хахлов“, а й однаково хитра та підступна. Зараз же на початку, коли цар довідався про „зраду“ гетьмана, той самий „милостивий государ“ випускає до свого народу малоросійського такі нпр. відозви:

— „...ні которий народ под солнцем такими свободами і привіліями і легкостію похвалитися не может, как по Нашей Царскаго Величества, милості—народ Малороссійскій. Ібо ні едінаго пенязя в казну нашу с ніх брать не повелеваем; но милостиво іх призираем с Своїми войські і іждівенії Малороссійскій край, святія православнія церкви і монастирі і города і жилища іх от бусурманскаго і еретическаго наступленія обороняем... Что же принадлежит о той фальшивой укорізне непріятельской, будто по указу нашему Малоросійскаго народа доми і пожіткі попалени і разорени і то

всьо подлогі неприятельскіє к возмущенію народа Малоросійскаго вимишленніє“ ..

Словом ніби фотографічний знімок із теперішнього малоросійського раю советського: усе прекрасно там під московським владичеством— „мір да лад, да Божья благодать“, колиж хто говорить що инше, то є то лиш „подлогі неприятельскіє“ (тепер „буржуазніє“) „к возмущенію народа от него вимишленніє“... Колиб же найшовся хто такий сміливий, що не схотів би повірити цареві на слово, що в Україні добре жити, то такого невіру-смільчака цар умів переконати по своєму: просто ставив його „под стенку“! А се він умів робити не гірше як то роблять тепер з тоїж нагоди і його комісаро-наслідники з тимже народом „Малоросійскім“!...

Добре вмів цар промовити до народнього серця й тоді, коли говорив про свого ворога:

— „...король хочет, в Малороссійскій край по прізыву і присилке ізменніка Мазепи вошедші, оний завоевать... і потом сію землю тяжкімі податками, налогами і плененієм людей даже до конечнаго разоренія прівесть, ...даби потом сію Малоросійскую землю по істощеніі оной отдать под іго польское, ...а ізменніка Мазепу в Україні самовластним князем над вами учиніть ...і весь народ Малороссійскій отдать шведам і прівесть от благочестія в римскую і уніатскую веру“...

Ну чим се не модерна советська проклямація? Поставте замість короля — Чемберлена, або Пуанкаре чи там „світову буржуазію“, замість Мазепи — Петлюру, і ніякий сучасний агітком не вигадася ліпшої відозви до легковірного народу малоросійського: не треба й трудитися марно, — просто давай у друк вже старі, випробувані зразки!

Що до агітації й пропаганди, то цар був по правді не гірший майстер ніж теперішні комісари. От яке „представленіє“ вчинив він, наприклад, незабаром по взятю Батурина в Глухові. Спорудили шибеницю, винесли опудало — ніби то самого Мазепу; на опудало повішено орден св. Андрія Первозванного, вчитали усі царські милости до гетьмана та й „провини“ останнього, а тоді Меньшиков і Головкін вийшли на поміст і роздерли патент на чин кавалеру ордена, з опу-

дала здерто орден, а кат, зачепив опудало канатом і повісив на шибенцю. Се робилося в присутності й старшини з дозволу сказати „української“: полковника стародубського Івана Скоропадського (що його цар і настановив потім за гетьмана¹ намість Мазепи), чернігівського!—Павла Полуботка (того самого, що його пізніше цар заморив у петербурзькій тюрмі) і ще двох полковників із „верноподданных“ землячків. А через тиждень сам Київський митрополіт Іосаф прибув до Глухова, пробив портрет „зрадника“ жезлом і перший виголосив анатему. За тою першою анатемою малоросійського митрополіта її повторяли усердно архиєреї російські і малоросійські аж до наших днів. На що робив цар оті усі комедії? На те, навіщо й тепер московські правителі на Україні виставляють фільми „П.К.П.“, або спеціальні театральні вистави, в котрих усіма способами, аж до найогиднішої клевети і вигадок включно, стараються очернити Петлюру. Аджеж тоді робити з такого ревнителя православної віри, яким був Мазепа „уніята“ і перевертня на „римську веру“ се все одно, що тепер робити з такого демократа й оборонця жидів як Петлюра... жидівського погромщика! Важно здіскредитувати український сепаратистичний рух — „мазепинщину“ чи „петлюровщину“, а способи й техніку справи вибирається відповідно духові часу. До речі й „землячки“ усе до послуг Москві: за Юдин гріш вони все раді робити „верноподданіческую“ службу. Тоді до всіх проклямацій царя прикладав свою руку й новонастановлений гетьман, Іван Скоропадський. Вчинок, якому може дорівняти хіба сучасна нам „грамота“ його непрямого потомка, але достойного наслідувателя—Павла: грамота, в котрій сей достойний свого пращура „отприск“ закликає увесь народ малоросійський об'єднатися коло нього на благо „всім нам дорогої Росії“! Взагалі Москва не гербувала ніколи ніякими средствами, аби тільки розбити нас і здіскредитувати свого противника, а за допомогою „земляків“ ніколи діло не стояло. Скоропадський являвся помічником цареві як заступник старшини („буржуазії“ або „поміщиків“), мав цар відповідного і від „пролетаріату та селян“ — власне Палія Семена. Його він одразу ж виписав із Сибіру, і той

став у ряди царського війська, щоби збивати з толку мазепинців.

— „Понеже он у легкомислених імеет любовь і немалій кредит“, — як писав князь Долгорукий цареві, радячи повернути та використати Палія. Словом Палій виконував у царя ту саму роль, яку виконує тепер у большевиків хотьби професор М. Грушевський: збивати на бік свого повелителя „легкомислених малоросіян“, у котрих він ще має „немалій кредит“. Коли прихильники Мазепи побачили, що гетьман може програти і авторитетних земляків у московському таборі, то й серед них почалося „шатаніє“ („прелестние“ листи Петра й Скоропадського робили своє...)—отже від Мазепи перейшли до царя між інчими Д. Апостол, Гамалія, Лизогуб (славно-пам'ятний Галаган був раніш також при гетьмані). Лишилися вірними гетьманові до кінця небагато, а з них найбільш послідовні й відважні політичні мужі от як Пилип Орлик, Войнаровський, кошовий Кость Гордієнко і інші — сі пили з ним гірку чару до кінця, аж до еміграції.

Тепер ви бачите, високоповажні Пані й Панове, з якими людьми прийшлося мати діло Мазепі. І все ж, при всій незгоді і шатости малоросійській він спромігся постарчитися своєму союзникові королеві понад 20.000 війська. (Сам перейшов до нього з 7.000 та 15.000 запорожців). Кількість як на ті часи дуже велика, досить сказати, що не багато менша від тої, яку мав сам король під своєю командок 27 червня ст. стілю 1709 р. Лише непереможні обставини не дали Мазепі виграти так геніяльно задуманого ним діла.

— „Закидають Карлові XII, що він здався на обіцянки Мазепи, та козак не зрадив його, навпаки, Мазепа сам був зраджений несподіваним збігом обставин, яких не міг ані передбачити ані оминати“ — так пише про цілу ту справу Фридрих Великий.

Взагалі коло особи небіжчика гетьмана сплетено багато вигадок і клевети (російські історики й поети за те найбільш подбали). Але ж памятаймо, що на світі існує наука й поза кордонами Росії, а крім Пушкіна про Мазепу писали й європейські поети от хоть би лорд Байрон, Словацький, Віктор Гюґо. Щоби раз покінчити вже з його характеристикою,

згадаємо ще; що він помімо того, що був геніяльний політик і добрий вояка, але й найосвіченішою людиною свого часу (дістав освіту й виховання у Польщі та Франції). А у приватному життю се була людина чарівного обходження: джентльмен, музика, поет. Тож не диво, що перед його чарівною особою не могли встояти не самі лишень жінчини (перемогами сердечного характеру він є славний з часів молодости аж до глибокої старости) — ні його чари охоплювали кожного, з ким йому доводилося близьче здибатися: дипломатів чи королів, не виключаючи і самого Петра, що був із гетьманом у дружніх відносинах аж до переходу останнього на сторону шведів. Тут на місці є промовити ще одному історикові (тільки без московської цензури). Ось що каже нпр. віконт де Воґюе:

— „Постать Мазепи є загадковою в історії: народ його ненавидів, жінчини обожали, а поети оспівували. Та жінчинам і поетам в історії усі належить останнє слово.. “ —

Думаю, що в сих словах є велика доля правди: в кожному разі ніхто не має так мало рації як той „нарід“, або ті оборонці народні, що сьогодні осмілюються кидати на небіжчика слово осуду. Справді, спробуємо розглянути безсторонньо, що було-б як би Мазепа не був „зрадив“ царя, а лишився при ньому до кінця? Він міг чекати на дві можливості, а власне:

1. Карло побідив би Петра. Тоді Мазепа, як підданець царський не мав би нічого до говорення, і цар розпорядився б ним, його народом і землею як сам хотів.

2. Цар побідив би короля. Тоді гетьман дістав би корону князя Римського і мусів би віддати булаву Меньшикову, а свій край на дальшу ласку Москви. Коли б же він тому спротивився, то його, без ніякого сумніву, чекала доля його попередників — Многогрішного й Самойловича: дорожка в Сибір. До речі тут нагадати, що тою дорожкою таки й поїхали вже згадані Лизогуб та Гамалія і багато инчих, що послушали царських „прелестних“ листів, а сам малоросійський мітрополіт Іосаф закінчив своє життя у тверській тюрмі, куди його вкинув той же таки цар. Звичайна московська подяка презренним малоросам і цілковито по заслугах!

Але ж міг Мазепа числити й на третю можливість: власне, що вони разом із королем перемогли б царя.

Про сю третю можливість пише ось що австрійський сторік Енгель:

— „Нехай би міг був Мазепа робити діло в першому пориві, нехай би він не був змушений відложити повстання на 1708 р., через що наміри його ставали замітніші, вороги діяльніші, російські війська на Україні чим раз більші — то хто зна чи не мали б ми нині Українського володаря з роду Мазепи, великого Шведського цісарства на півночі та і Суворов не стояв би був 1795 року у Варшаві.“ —

То є цілком правдоподібно. Тепер над Чорним морем була б велика і культурна держава Українська, що заняла б належне їй місце в сімї культурних народів європейських, Московія містилася б десь під Уралом або й за ним, і відгорожена від московської дикости Європа не тряслася б тепер перед большевицькою небезпекою. А що до ролів царя й гетьмана, то історія могла би по справедливості одвести кожному його місце: і з повним правом назвати Івана Першого Українського Великим і зрадником московського — Петра.

В кожнім разі історія (чи наша незгода) засудила нас на четверту можливість: гетьман разом із королем програли справу.

Наслідки того виявилися відразу ж. А наслідки ті були страшні й болючі для цілого народу нашого без різниці класів. Найсамперед під зглядом економічним: зараз же цар роздає землі українські московській старшині: Меншиков дістає Батурин і Гадяч; Шереметев, Головін і інші розбірають кругом найліпші шматки. Бідні „козаки-нетяги“ тільки й бачили тої землі, що хіба снилася їм! Замість українських мягеньких „духів“ прийшли московські кріпкі, що вміли злупити з них землю не тільки разом із шкурою, але і з життям. Та й іще знайшлися претенденти на земельку, про яку солодко снили „козаки-нетяги“: се сербини, чорногорці й волохи, які були у царському війську, і яких цар тепер щедро обдарував козацькою землею. Правда, що до жидівської і циганської республіки цар тоді ще не додумався, ну та треба ж було щось лишити і для геніальности наслідників! А що до податків,

так солодкі були московські обіцянки, а гірка вийшла дійсність: не минуло й 15 літ, як цар завів такі податки з млинів, пасік, тютюну, горілки і инш, що народ вовком завив! Словом щось в роді теперішнього „продподатку“, хіба що трохи полегче, бо цар ще не вистудіював так докладно економічних наук і техніки луплення податків як теперішні царі на Україні. От тобі й здійснення ідеалів народніх: „щоб не брати ні некрутів, а ні якої плати“!

А з тою некрутиною вийшла ще гірша справа, якої трудно було навіть найвигадливішому деспотові (розуміється крім теперішніх большевицьких) вигадати. Цар через сім літ у перше, а далі то що року став десятками тисяч висилати козаків наперед на „лінію“ (копати канал між Волгою і Доном)—а далі копати канали, щоби сушити болота, які оточували нову царську столицю.

Бідні „козаки-нетяги“ потягли тепер десятками тисяч чинити волю царську бо не вміли зберігти своєї у свій час, коли можна й треба було:

— „Стоїть явір над водою в воду похилився
На козака пригодонька, козак зажурился...

.

Ой поїхав в Московщину козак молоденький
Оріхове сіделечко шей кін вороненький.
Ой поїхав в Московщину та там і загинув
Свою рідну Україну на віки покинув“...

.

Замість вимріяних українських привільних степів та луків припала доля бідному нетязі своїм тілом козацьким разом із своїм коником вороненьким і сіделечком оріховим загачувати холодні фінські болота на славу єдиної й неделімої Росії та... своєї власної політичної глупоти!

Серце кривавиться і сльози закипають, як почуєш отсю сумну пісню, що зложив її з приводу каналських работ наш нещасний нарід, та що робити:

— „Ой заросло¹ Запорожжа густими лозами
Не здобудем щастя-долі гіркими сльозами“.—

Так, щастя-долю добувається шаблею і розумом політичним, (а не неутралітетами!), плакати ж та складати сумні пісні ми все добре вміли, та яка з того користь?...

Так то заробили на своїм неутралітеті члени зінківської республіки тай інші з „бідніших“, що чекали собі царських милостей!

Але й багатчим не солодко прийшлося: добра половина зі старшини козацької помаршували до Сибіру, решта з „нетягами“ разом сушити болота, а далі ще й у перські походи, де усі рівно гинули як мухи на славу свого „атечества“. Нарешті в 1722 р. прийшла нова царська милість: „Малоросійська колегія“ на чолі з бригадіром Веніаміновим, яка мала формально опікуватися над бідною маріонеткою, котра й так носила лише титул „Гетьмана Їго Імперат. Велічества Малоросійського“, а в суті річей була слухняним царським урядовцем. Бідний Іван Скоропадський даремно годив цареві: віддав свою 15-літню дочку за москаля, царського улюбленця Толстою (практично переводив Коломацьку умову!), їздив цілувати ручку Їго Імператорської Велічності при коронуванню царя на імператора, та усе дарма! Землячок дістав собі й своїм посіпакам заслужену подяку!

З неї та з того загального горя, що на Україні настало, незабаром і вмер бідний гетьман малоросійський!

Далі пішло все як по маслу. Петрові наслідники довершили великі добродійства для нас свого славного попередника: в 1764 р. скасовано гетьманство, в 1775 зруйновано Січ, а в 1783 заведено некрутчину і справжнє „російське“ кріпацтво. Се так би сказати „дари“ векикого народу російського для нашого народу, що в дійсності показався малим, а через те тепер то став і російським. Та найбільший дарунок чекав ще свого часу: Року Божого 1863 оголошено, що не тільки народу українського, але нввіть мови його „не било, нет і бить не может!...“

І за отсю дуже мудру формулу Валуєва мусімо бути найбільше йому вдячні. Він коротко і ясно зрозумівав усю політику Росії до нас за два з половиною віки. Справді, дурні тої міри, якими являємось ми—українці не сміють мати права навіть на власну мову! Бо коли є така мова, то значить є й такий народ, а коли є такий народ, то його за-багато й на великих просторах він розсівся, щоби не забажати собі й власної держави, а се вже мазепинщина (чи, скажімо, Петлюровщина), яка не може не викликати справедливого гніву нашого „старшого брата“, бо нащож він тоді так багато потрудився аби нас приборкати і до рук собі приборати?

Але вернімося до Полтавських подій. По програнім бою Мазепа разом із своїми прихильниками мусів емігрувати в Туреччину.

— „Тече річка невеличка підмиває кручі,
Заплакали Запорожці тай у Туреччину йдучи“...

Через місяць гетьман там і помер, а булава перейшла до рук Пилипа Орлика. Сей останній, певно найбільш енергійний з усіх політичних емігрантів українських, зробив усе що лише в людських силах було, аби врятувати справу, в наслідок чого нпр. в 1711 р. турки на голову розбили Петра при Пруті. Але й цар не складав зброї у боротьбі з українськими емігрантами.

І дивним здається, як може повторятися історія до тої міри як то сталося з українцями? Перед двома віками московський цар робив те самісінько, що роблять тепер з нами московські комісари! Отже він забірає у Москву жінок і дітей тих мазепинців, які на еміграції шкодять йому і примусом (тортурами та загрозою смерти) заставляє отих бідних закладників писати до чоловіків і батьків, щоби вони поверталися до дому, де ніби панує добрий лад і гарне життя. Щож обурюватися тепер на большевицьку дикість, коли інститутові українських закладників було зроблено почин царем „прорубівшим в Європу окно?“

Для повноти аналогії годиться ще хіба додати, що по царському домаганню Швеція мусіла видалити із своїх меж Пилипа Орлика, і він, по довгих скитаннях скінувши своє життя в Греції — правда не від кулі підсланого убійці, як бл. пам'яті Симон Петлюра — але, можна сказати з певністю, що й то не через вину царя, бо він коли б лише мав спроможність, то певно не пожалів би ніякої нагороди для свого Шварцбарда!...

Отак закінчилася Мазепинщина два віки перед нами. Та чи закінчилася ж вона в дійсності і раз на все? Події, котрі ми пережили і через котрі ми тепер перебуваємо біду на еміграції найліпший доказ тому, що Мазепинщина не вмерла тай не вмере ніколи. Тепер вона тільки прибрала иншу назву — стала „петлюровщиною“, але по суті річей друга точка в точку є чистим повторенням першої. Очевидно, що Мазепинщина й не може вмерти доти, поки наш нарід не досягне того завдання, яке йому поставила історія: збудування власної держави. І даремні усі надії й бажання нашого „старшого брата“ приспати наш нарід, обдурити його облесливими обіцянками майбутніх вигід від того нашого ніби „братерства“: поки над Чорним морем не замає жовто-синій прапор, а в золотоверхому Києві — штандарт голови держави української, доти вічно житиме Мазепинщина, під якими хочете назвами! Бо не було се окреме явище нашої історії, не з примхи одної людини воно повстало, лише зявилося і тепер являється конечним наслідком історичного ходу річей. Як Мазепинщина народилася з Виговщини й Дорошенківщини, а сама породила Петлюрівщину, так і Петлюрівщина, з Мазепинщини народившись не вмере й не може вмерти, не народивши своїх наслідників.

Тому, згадуючи сьогодні Полтавський бій не вдаваймося в тугу за минулим, а з вірою та надією позіраймо на майбутнє! Крим негативних наслідків Полтава має для нас і великі наслідки позитивні. Бо під Полтавою зрошено кровю народу нашого ідею державности Української, і та державна традиція перетриває віки, як уже й перетривала доси, без огляду, здавалосяб, на найсумніші обставини нашого минулого життя. Полтава народила нам Івана Котляревського

з його сумними спогадами за часи „славної пам'яті у нас гетьманщини колись“; Полтава дала нам вогненне слово Шевченка, яким він не тільки прибив до ганебного стовпа Першого і Вторую, що розп'яли Україну та наших Кочубеїв і Галаганів, але й запалив серця Франків, Лесь Українок, Чупринок та й тих іще, що полягли під Крутами і в московських чрезовичайках! Полтава, без огляду на поразку Мазепи, скріпила і скрісталізувала українську національно-державну ідею. Через те Полтава дала нам і Петлюру та його спадкоємців живих і ненарождених іще.

Але не забуваймо, що Полтава-ж породила й Івана Скоропадського, а він має й свого наслідника — Павла. І тут маємо (дорогоцінний історичний досвід, яким нехтувати великий є злочин та гріх. Колишня Скоропадщина через мароросійську колегію довела Україну до Валуєвської формули, і теперішня Скоропадщина не може до инчого довести нас у ближчій чи дальшій будучині. Разом із Петлюрівщиною (правою чи лівою) — як символом політичного сепаратизму від Москви виростає Скоропадщина (права чи ліва: від Павла Скоропадського до Микити Шаповала й Тютюнника та Юрка Коцюбинського включно), як символ політичного союзу з Московією. Тож не гербуймо історичним досвідом! Вічне питання, як стояло, так і тепер стоїть перед нашою бідною Україною, що як та чайка вивела діток при битій дорозі:

Чи з Московією проти Європи?

Чи з Європою проти Москви?

Відповідь є готова, і дає її нам історія по Полтаві: з Московією прийдемо тепер чи пізніше до Валуєвського виходу. Бо Москва, без огляду на солодкі голоси своїх сірен чи з правого чи з лівого боку, знає лише одну свою вічну політику і то не до самих нас: „в Росії можуть бути тільки руськіє“! Недавній досвід Польщі й Фінляндії підтверджує найліпше ту історичну засаду. Ріжні ж договори Москва пише чи приобіцяє усякі забезпечення лише на те, щоб їх ніколи не виконати. Тож виходу немає нам: коли не хочемо, щоби

нова Скоропадщина довела нас до нового указу 1863 р. мусимо вибрати іншу дорогу —

з Європою (хто б там не був!) і проти Москви.

Москва все брала нас на вудочку наших класових інтересів та виручання одної класи від другої: Петро виручав українську чернь від української старшини, Муравйов та Пятакови — робочих і крестян від Української Центральної Ради, Денікін усіх — від большевиків, большевики — від Денікіна і т. д. до безконечности. Не забуваймо ж, що Москва й вічно „виручатиме“ нас із різних боків, сіючи між нами самими незгоду, щоб панувати над цілим нашим народом, і се буде доти, доки ми, зєднавшись УСІ українці не визволимо себе від УСІХ москалів!

Тай іще дорогоцінний досвід дала нам історія: ніколи в критичний момент не треба й не можна плутати класових інтересів з інтересами державними. Лише жертвуючи першими при будові держави, кожна класа, а значить і цілий народ позискає на них пізніше і то не раніше ніж тоді, як держава буде міцно збудована. Не державні інтереси має бути підпорядковано класовим, а навпаки — класові державним! Докиж ми не зрозуміємо сеї історичної правди, нас усіх чекає доля „козаків-нетяг“, Гамаліїв, Полуботків та Юсафів-мітрополітів, бо Кочубеями й Галаганами бути не в кожного вистарчить совісти. Коли ж доля Брюховецького, Многогрішного, Самойловича та Івана Скоропадського не засмучує їх духових спадкоємців, то журімося тою їх долею ми, бо з їх долею звязана нажалі доля цілого народу нашого!

На сім дозволю собі закінчити мою промову. Щож маємо чинити ми отут на еміграції, щоб не змарнувати дурно сил і часу? Будьмо вірними наслідниками незабутнього Пилипа Орлика!

Не вдаваймося в роспач та оспалість, лише стараймося усі як один, хто де і як може віддати свої сили на службу Батьківщині нашій! Вчімося терпіти й працювати для Неї, але вчімося й любови взаємної та карности національної! Памятаймо, що ми пропали й пропадаємо самі через себе —

„през незгоду нашу“, як казав блаженної пам'яті гетьман Іван Степанович Мазепа, котрого словами я почав мою промову. Не маю ліпших, щоб її й закінчити.

Дозвольте ж звернутися до вас із тим закликком, котрим гетьман кінчить свою пісню:

— „Гей Панове Єнерали,
Чому ж есте так так оспали?
І ви Панство Полковники,
Без жадної політики
Візьмітеся всі за руки,
Не допустіть гіркої муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагів, нуте бити:
Самопали набивайте,
Гострі шаблі добувайте,
За Україну хоть умірте,
А вольностей бороніте:
Нехай вічна буде слава,
Же през шаблі маєм права!“

ГОЛОВНІ ПОМИЛКИ:

Стор.:	рядок:	надруковано:	треба:
3	6 (зверху)	Князя	князя
12	4 (знизу)	даті	деті
15	11 —	сейс	сей
15	3 (зверху)	і ще	іще
21	7 (знизу)	Росії	Росії
24	4 (зверху)	с торік	історік
26	6 (знизу)	векикого	великого
26	1 —	нввіть	навить
29	15 (зверху)	мароросійську	малоросійську
30	3 —	з Европою (хто б там не був!) і проти Москви.	з Европою (хто б там не був!) і проти Москви. (Хто б там не був!).